

Door Henk Jongsma, hoofdauteur Op niveau tweede fase

Woorden

Inleiding

Wist jij dat *tiramisu* zo iets betekent als 'maak me blij'? Waarschijnlijk niet. Niet erg natuurlijk, je hoeft niet bij alles wat je eet, te weten hoe we aan die naam komen. Als het maar smaakt.

Maar het is wel merkwaardig: een zinnetje dat een woord geworden is, een naam voor een ding. En dan herkent niemand daar meer een zinnetje in.

Zinnen die een woord zijn geworden, zijn er natuurlijk wel meer. *Alsjeblieft* was ooit 'als het je belieft', om maar eens een niet zo origineel voorbeeld te noemen.

Maxim Februari schreef over zinnetjes die een ding zijn geworden een vermakelijke column in *NRC Handelsblad*. Hij kwam tot de ontdekking dat voor dit soort woorden nog niet eens een naam bestaat. En dat er belachelijke fouten worden gemaakt.

Opzet van deze lesbrief

- Je leest de uitgangstekst nauwkeurig (opdracht 1 en 2).
- Je zoekt de betekenis van een aantal 'zinwoorden' en zoekt zelf voorbeelden (opdracht 3 en 4).
- Je zoekt uit welke 'regel' verkeerd wordt toegepast en past die 'regel' ook zelf toe (opdracht 5 en 6).
- Je kijkt naar meervouden van woorden die aan het Latijn zijn ontleend (opdracht 7 en 8).
- Je zoekt de kenmerken van een column in de uitgangstekst (opdracht 9).

Niveau

Deze lesbrief is te gebruiken vanaf klas 2 havo/vwo.

Uitgangstekst

Zinnen die verdingelijken hebben geen naam

1 Soms krijg ik post van een piloot. Howgozit, schrijft hij, als hij wil weten hoe het gaat. En ik, omdat ik mijn luchtvaartkennis graag op peil wil krijgen, probeer me dan in te prenten wat een howgozit ook alweer is. Een tabel die de boordwerktuigkundige vroeger gebruikte voor een vergelijking tussen de hoeveelheid brandstof die het vliegtuig gaandeweg de vlucht had verbruikt en de hoeveelheid die nodig was voor de hele vlucht. Hoe gaat het? Zitten we nog op schema? Moeten we ingrijpen of komt alles vanzelf goed?

2 De howgozit. Verwant aan de whodunit. Een zin die het helemaal tot zelfstandig naamwoord heeft geschopt. Want de howgozit is geen vraag, maar een grafiek, zoals de whodunit geen raadsel is maar een boek. En de pick-me-up een drankje. En de tiramisu ('trek me overeind, pep me op') een nagerecht. En het vademecum ('ga met me mee') een gids. Tastbare dingen, die je aan elkaar door kunt geven. Geef me de howgozit eens even aan; heb je de tiramisu al op tafel gezet? Er is vast een geleerde term om zulke verdingelijkte zinnen te benoemen, maar die kan ik nergens vinden.

3 Het woord *vademecum* trok lang geleden al mijn belangstelling, toen ik een reclameposter zag hangen in een universiteitsgebouw. Op school hadden ze me net zo lang geslagen totdat ik wist dat 'cum' een voorzetsel was dat 'met' of 'mee' betekende. *Vade-me-cum*. *Ga-met-me-mee*. En nu maakte de universiteit reclame voor 'handige *vademeca*'. Alsof Heidi Kla het meervoud van Heidi Klum zou zijn. Of dra het meervoud van drum.

4 'We gaven de kouklea uit de sla ettelijke lumpsa. Maar in plaats van *petrolea* kochten de doerakken dure *parfa* en protserige *kostua*. Waren ze nou helemaal *krankjora*? *Joho, joho* en een paar flessen met *ra!* We raakten in enkele ma behoorlijk uit onze ha.'

5 Ondanks de raarheid van het woord *vademeca* zijn onze kennisinstituten en universiteiten er dol op. Ze maken *vademeca* burgerlijk procesrecht. *Vademeca* energie en water. Het stadsarchief Breda heeft het zelfs tot trefwoord verheven. Op de site vind ik bij een boek over stadsbomen drie trefwoorden, '*vademeca, flora, bomenbeleid*', waaruit je mag afleiden dat je er ook een enkele *florum* kunt krijgen.

6 'Die *lilum* bloem,' fleemde de vrouw met *charismum* die ik trof in de *horecum*. 'Is dat een *primulum*?' Ik dronk een slok *colum* en nam een hap *vium*. Wat een *dramum*, dacht ik, wat een *dilemmum*! Gum maar *num*, hoe dolgraag zou ik met zo'n vrouw niet eens naar *Cubum*, of naar *Arubum*, maar ik had thuis de zorg voor mijn *pum*. 'Jum,' zuchtte ik tegen haar. 'Jum!'

7 Zou ik politiek bewuster zijn, dan zou ik zeggen dat het gebruik van het woord *vademeca* door intellectuele instellingen een teken is van de verloedering van onze joods-christelijke traditie, wat zeg ik, van onze Graeco-Romeinse waarden. Een aanwijzing dat onze eeuw in de ban is van een hedonistische gemakzucht die terugdeinst voor al wat waar is en werkelijk. Maar waarschijnlijk zou dan blijken dat '*vademeca*' al voorkomt in het paradijsverhaal – wat maar weer eens zou bewijzen dat de mensheid nooit heeft gedeugd.

8 Waar was ik? O ja, er zijn dus zinnen die *verdingelijken*. En waarvan je daarom een meervoud kunt maken. *Vademecums*. *Whodunits*. De *tiramisu* kent hopelijk geen meervoud, tenzij deftige koks er *tiramisi* van maken. Met de *pick-me-ups* gaat het weer wel.

9 Nu ik deze week naar een term zocht voor dit soort dingzinnen ben ik wel wat opgeschoten, maar niet veel. De term 'zinwoorden' bleek te worden gebruikt, maar helaas voor net iets anders dan voor de *howgozit*. Op het blog 'Taaldacht' vond ik het zinwoord omschreven als een samenstelling waarvan het eerste deel een werkwoord is en het tweede deel van alles of nog wat kan wezen.

10 Voorbeelden van zulke zinwoorden vond ik er ook. Een werkwoord met een zelfstandig naamwoord: '*waaghals, dwingeland en brekebeen*'. Werkwoord met bijwoord: '*deugniet, weethet en schreeuwlelijk*'. Werkwoord met voorzetsel: '*slokop, klimop, hangop en flapuit*'. En werkwoord met bijvoeglijk naamwoord, 'zoals in het verouderde *sladood*'.

11 Maar anders dan de *howgozit* waren deze zinwoorden wel heel rudimentaire zinnen; en het langere, Engelse woord voor nietsnut dat erbij stond - '*ne'er-do-well*' – begint niet met een werkwoord en is dus volgens de definitie geen zinwoord. Het is ook geen dingzin. Zodat ik overbleef met het knagende besef dat ik weliswaar ijverig met mijn *florum* op stap was geweest, maar dat ik met niets thuis was gekomen. Tot nu toe had ik het antwoord op alle grote vragen simpelweg op het internet gevonden, maar nu gooide ik uit wanhoop mijn handen in de lucht. *Howgozit?* *Tiramisu*.

Door: Maxim Februari, in: *NRC Handelsblad*, 5 juli 2016.

Opdracht 1

- 1 Het woord *verdingelijken* zul je in geen enkel woordenboek vinden. Wat is de betekenis van het woord zoals Februari het gebruikt?
- 2 *Howgozit* (alinea 1).
 - a Wat is de normale betekenis van dit woord?
 - b Hoe gebruikt de piloot dit woord in de brief aan Februari?
- 3 Op kennisinstituten en universiteiten wordt het woord *vademecum* vaak verkeerd gebruikt. Welke regel wordt onjuist toegepast?

- 4 Kunnen deze fouten volgens Februari gebruikt worden als bewijs voor de verloedering van de taal? Geef een korte toelichting.
- 5 Februari zoekt een naam voor dit soort 'dingzinnen' (alinea 9). Waarom is de term *zinwoord* niet passend?
- 6 Februari eindigt deze column met *Howgozit? Tiramisu?* Wat betekent dat in 'normale' taal?

Opdracht 2

Vul het schema in.

Dingzin	Uit welke taal?	Hele zin	Betekenisomschrijving
howgozit			
whodunit			
pick-me-up			
tiramisu			
vademecum			

Opdracht 3

In alinea 10 worden 'zinwoorden' opgesomd. Geef van elk woord een omschrijving van de betekenis.

Zinwoord	Betekenis
waaghals	
dwingeland	
brekebeen	
deugniet	
weetniet	
schreeuwlelijk	
slokop	
klimop	
hangop	
flapuit	
sladood	

Opdracht 4

De zinwoorden worden in vier categorieën ingedeeld. Geef van elke categorie minstens één eigen voorbeeld.

Categorie zinwoord	Eigen voorbeeld(en)
werkwoord + zelfstandig naamwoord	
werkwoord + bijwoord	
werkwoord + voorzetsel	
werkwoord + bijvoeglijk naamwoord	

Opdracht 5

- 1 In alinea 4 draaft Februari door. Welke 'regel' past hij daar toe?
- 2 Welke woorden die helemaal geen meervoud hebben, zet hij daar toch zogenaamd in het meervoud?
- 3 Geef van de woorden die wel een meervoud hebben de juiste meervoudsvorm.

Alinea 4	Juiste meervoudsvorm

4 Schrijf een kort tekstje waarin je voor minstens vijf woorden die eindigen op *-um*, dezelfde 'regel' toepast als Februari.

Opdracht 6

In alinea 6 doet Februari het omgekeerde.

- 1 Welke 'regel' past hij nu toe?
- 2 Noteer voor elk 'woord' uit alinea 6 de juiste vorm.

Alinea 6	Juiste vorm

3 Schrijf een kort tekstje waarin je minsten vijf maal deze 'regel' van Februari toepast.

Opdracht 7

Woorden die aan het Latijn zijn ontleend, hebben vaak twee meervouden, eentje op *-a* en eentje op *-ums*. Het meervoud op *-ums* is meestal wat 'gewoner' terwijl het meervoud op *-a* toch vaak gezien wordt als een beetje deftig. *Aquaria* kan, maar *aquariums* is toch wat gangbaarder.

Vul van de volgende woorden het meervoud of de meervouden in die je kent. Zet een kruisje voor het meervoud dat je zelf zou gebruiken. Als je ze allebei gebruikt, zet je twee kruisjes.

Woord	Meervoud op <i>-ums</i>	Meervoud op <i>-a</i>
referendum		
memorandum		
album		
medium		
herbarium		
centrum		
symposium		
spectrum		
lustrum		
datum		
ultimatum		
visum		
laboratorium		
stadium		
jubileum		
museum		

Opdracht 8

Woorden die ontleend zijn aan het Latijn en eindigen op *-us*, hebben (ook) een meervoud op *-i*: catalogus – catalogi.

Vul van de volgende woorden het meervoud of de meervouden in die je kent. Zet een kruisje voor elk meervoud dat je zelf zou gebruiken.

Woord	Meervoud op <i>-ussen</i>	Meervoud op <i>-i</i>
prospectus		
syllabus		
chemicus		
politicus		
criticus		
cyclus		
doctorandus		
scepticus		
examinandus		
graficus		

Column

Op http://www.dbnl.org/tekst/dela012alge01_01/dela012alge01_01_00761.php wordt de volgende omschrijving gegeven van het begrip *column*.

Korte prozatekst, geschreven voor een dagblad of tijdschrift waarin die column regelmatig en doorgaans op een vaste plaats verschijnt opdat hij voor de lezer als zodanig herkenbaar is. In de column worden actuele verschijnselen door een vaste medewerker op een polemische wijze en in kort bestek aan de orde gesteld. Is de nadruk daarbij komen te liggen op stijl en humor dan spreekt men ook wel van een cursiefje, zoals die door Simon Carmiggelt geschreven werden voor *Het Parool*. Hoewel de column vooral een journalistieke functie heeft, worden aan het genre vanwege de stilistische kwaliteiten en de aard van de auteurs ervan ook literaire verdiensten toegekend.

Opdracht 9

Welke van de kenmerken van een column vind jij **niet** in de column van Maxim Februari?